

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת דברים, תשע"ה
מספר 1129

בית הספר ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

שלוש דרישות ומענה אחד

יונה בר מעוז

בפרשת "שלח" נאמר שהמרגלים נשלחו בדבר ה' (במ' יג: א-ג):

וַיִּדְבֹר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר. שְׁלַח לְךָ אַנְשִׁים וַיִּתְרוּ אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן [...] . וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה מִמִּדְבַּר פָּאֲרָן עַל פִּי ה'."

והנה כשמשה חוזר ומספר את הסיפור בפרשת "דברים", הוא אומר שהעם תבע לשלוח את המרגלים (דב' א: כב-כג):

וַתִּקְרְבוּן אֵלַי כְּלַכְּם וַתֹּאמְרוּ נִשְׁלַחְהָ אַנְשִׁים לְפָנֵינוּ וַיַּחְפְּרוּ לָנוּ אֶת הָאָרֶץ.

ניתן לומר שבפרשת "שלח", התורה מבקשת להסתיר את חרפת העם, אך משה, שמטרתו להוכיח את בני ישראל כדי שישפרו את התנהגותם בעתיד, חושף את האמת המרה. מכאן משמע שה' הסכים לדרישה שמלכתחילה יש בה פגם אמוני נסתר, והשתלשלות הדברים הוכיחה את קיום הפגם הזה.

הסבר זה אינו בגדר ניסיון ליישב כתובים הנראים סותרים לכאורה זה את זה, אלא הוא בא מכוחם של שלושה

דברים:

א. בפרשת "שלח", התורה מקפידה להדגיש את מעלת המרגלים שנשלחו, "כֹּהֵם" (במ' יג: ב) ו"כָּלֶם אַנְשִׁים רָאשֵׁי בְנֵי יִשְׂרָאֵל הֵמָּה" (במ' יג: ג), והדבר מעיד על חשיבות משקלם הרוחני של הנשלחים. אילו היה מדובר בפעולה שכיחה לפני מלחמה, כששולחים בדבר ה' פלוגת סיירים גרידא, היה צריך לבחור למסע בן ארבעים הימים צעירים קלי רגליים, בעלי כושר גופני טוב ויכולת התמדה, ולא ראשי העם או נשיאים הנבחרים מסיבות אחרות. אבל אם שליחת המרגלים אכן נבעה ממניעי פחד של העם וחוסר רצונו להתמודד עם כיבוש הארץ, כמו שנאמר בפרשת "דברים"¹¹, הסכמת ה' בדיעבד בפרשת "שלח" היא ניסיון לשנות את הלוך הרוחות של העם מתוך תקווה שהמכובדים שנשלחו יטו בסבירות דעתם ובכובד משקלם הרוחני את דעת העם לכיוון הרצוי.

ב. הבחירה השמית של האנשים, המודגשת פעמיים², שנעשתה על פי ה', הייתה צריכה להבטיח, לפי הנחות היסוד של התורה, שהנבחרים האלה ימלאו את תפקידם בצורה הטובה ביותר, מפני שה' רואה ללבב ולא לעיניים, ולכן אין לבוא בטרוניא עם העם, שהאמין לדברי הרוב המוחץ של בחירי ה'! רק אם הייתה כאן הסכמה בדיעבד של ה' לדבר שמניעיו שליליים, יש מקום לכעסו על שהעם הלך בעצת המרגלים.

ג. רבים מן האנשים שמשה מפנה את דבריו אליהם שלושנים ושמונה שנים לאחר המעשה חיו בזמן שליחת המרגלים, אף על פי שהיו אז מתחת לגיל עשרים, היו בוגרים דיים כדי לזכור אירוע טראומטי זה, והיו

* מאמר זה מוקדש לעילוי נשמת מחותנתי, מרים אפרים, יראת ה' וטהורת לבב. זכותה תעמוד לבעלה אברהם, לילדיה יצחק, שלמה ונחמה, ולכל נכדיה. יהי זכרה ברוך.

גב' יונה בר מעוז לימדה במחלקה לתנ"ך ובלמודי יסוד ביהדות. היא עובדת בכירה במפעל מקראות גדולות "הכתר", שם היא עוסקת בהתקנת פירושי המפרשים.

¹ הניסוח התמציתי של משה בפרשת דברים מבטא זאת בבירור: "וַתִּתְּנֵנוּ בְּאֵהָלֵיכֶם וַתֹּאמְרוּ בְּשֹׁנְאֵת יְהוָה אֲתָנוּ הוֹצִיאָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם, לָתֵת אֲתָנוּ בְּיַד הָאֱמֹרִי לְהַשְׁמִידֵנוּ" (דב' א: כז).

² "וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה מִמִּדְבַּר פָּאֲרָן עַל פִּי ה', כָּלֶם אַנְשִׁים רָאשֵׁי בְנֵי יִשְׂרָאֵל הֵמָּה. וְאֵלֶּה שְׁמוֹתֵם (במ' יג: ד), "אֵלֶּה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר שְׁלַח מֹשֶׁה לְתוֹר אֶת הָאָרֶץ, וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְהוֹשֵׁעַ בֶּן נוּן וְהוֹשֵׁעַ" (במ' יג: טז).

יכולים למחות, אילו הטיל משה באבותיהם פגם אמוני שלא היה בהם.³ לכן נראה שפרשת "דברים" מתארת את האמת ההיסטורית, ושליחת המרגלים אמנם קיבלה אישור מאת ה', ככתוב בפרשת "שלח", אך הסכמה זאת הייתה בדיעבד כדי לרצות את העם, ושומעי דבריו של משה ידעו שאכן אבותיהם לא נהגו כהלכה.

אך מדוע נענה ה' לדרישה שבסיסה האמוני פגום?

התשובה מצויה בתקדים של דרישה שגם בה יש פגם אמוני חמור, אך ה' נענה לה כדי למנוע את חילול כבודו. אחרי דרישת הבשר בפרשת "בהעלותך", ה' אומר (במ' יא: יח-כ):

וְאֵל הָעָם תֹּאמַר הַתְקַדְּשׁוּ לְמַחֵר וְאֶכְלֶתֶם בָּשָׂר פִּי בְכִיתֶם בְּאֲזְנֵי ה' לֵאמֹר מִי יֵאָכְלֵנוּ בָּשָׂר [...] יַעַן פִּי מְאַסְתֶּם אֶת ה' אֲשֶׁר בְּקִרְבְּכֶם וּבְתִבְּפוֹ לְפָנָיו לֵאמֹר, לָמָּה זֶה יִצְאָנוּ מִמִּצְרָיִם.

לשאלת משה, מה טעם לספק את רצון העם החוטא, ה' אומר: "הִיד ה' תִּקְצֹר" (במ' יא: כג). היינו: אי מילוי הדרישה יגרום חילול שם ה', מפני שהעם יראה בדבר הוכחה למגבלה בכוחו של ה'. נימוק זה, שדי בו כדי למלא דרישה לא מוצדקת לבשר, מתאים גם להבנת ההסכמה האלוהית לשליחת המרגלים, שאם לא יענה ה' לבקשתם, יטענו שהארץ המובטחת אינה טובה, ולכן ה' חושש מבדיקה מקדימה של נציגי העם.

דורות רבים מאוחר יותר מתרחש אירוע דומה. כשדרש העם מלך בימי שמואל, ה' ראה בדרישה הזאת מאיסת ה', ואף על פי כן אישר אותה (שמ"א ח: ז-ט). סירוב למלא את הדרישה להמליך מלך היה עלול להתפרש כחששו של ה' ממתחרה שיתפוס את מקומו, לכן דרישת העם נענית, כנאמר (שמ"א ח: ט):

וְעַתָּה שְׁמַע בְּקוֹלִי, אֲף כִּי הֵעֵד תְּעִיד בָּהֶם וְהִגַּדְתָּ לָהֶם מִשְׁפַּט הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר יִמְלֹךְ עֲלֵיהֶם.⁴

לשלושת האירועים שנזכרו - שליחת המרגלים, מתן הבשר והמלכת המלך - יש שני קווים משותפים, נוסף על ההיענות המסויגת לדרישה: יש הצדקת מה לדרישת העם על אף המניע השלילי, והעונש בהן הוא תוצאה טבעית של חטא הדרישה.

יש הצדקה לשליחת מרגלים לפני מלחמה, ואכן כך עשו משה לאחר שלושים ושמונה שנים, בשעה שכבש את יעזר (במ' כא: לב), ויהושע לפני כיבוש יריחו (יהושע ב), אבל דעת הרוב שהציגו עשרה מן המרגלים יחד עם התגובה ההיסטרית של העם, שהעדיף לחזור לעבודת מצרים, מוכיחים כי לכתחילה דרשו את שליחת המרגלים לא כדי להכין את הדרך לכיבוש הארץ אלא כדי למצוא תירוץ להישאר במדבר.

על מאיסת הארץ, אין למעשה עונש, אלא ה' משאיר את המצב שבו חשק העם: למות במדבר ולא למות על כיבוש הארץ.⁵ משום כך מתו רק מי שהיו אמורים להיות בצבא ולא הייתה בהם רוח לחימה, וחוסן רוחם של הצעירים מהם נבנה בשלושים ושמונה שנות הנדודים "בַּמִּדְבָּר הַגָּדֹל וְהַנּוֹרָא נְחָשׁ שָׂרָף וְעֶקְרָב וְצִמְאוֹן אֲשֶׁר אֵין מַיִם" (דב' ח: טו).

אשר לדרישת הבשר, אמנם היה לבני ישראל מקנה, אבל בתנאים של נדודים ושהות צפופה במחנה, לא נעים לאדם לאכול כששכנו אינו יכול לעשות כן באותה שעה, מפני שבישול בשר אינו אפשרי בסתר. לכן רק נתינת בשר לכל העם בו זמנית, יכולה להיות מענה לתאוות הבשר. הצדקה זאת אינה מבטלת את חטא התלונה ואת הפיכת תקופת עבודת מצרים בפי המתלוננים לתור הזהב של האומה.

תוצאת ההיענות לדרישה מבירה מדוע לא ראה ה' לנכון לספק אותה מלכתחילה, מפני שאכילת הבשר המרובה גרמה לאנשים נזקים גופניים. גם במקרה זה, לא היה הדבר בגדר עונש אלא תוצאה טבעית של חוסר התאמה בין מזון גס הנאכל בלהיטות לבין גוף שהתרגל למזן המעודן.²

אף לדרישת העם שימלוך עליהם מלך יש הצדקה, אם היו מבקשים מלך שישפוט אותם כפי שביקשו הזקנים: "עַתָּה שִׁימָה לָנוּ מֶלֶךְ לְשִׁפְטֵנוּ כְּכָל הַגּוֹיִם" (שמ"א ח: ה), מפני ש"מֶלֶךְ בְּמִשְׁפָּט יַעֲמִיד אֶרֶץ" (מש' כט: ד). אבל לא זאת הייתה מחשבת העם, שדרש מלך לצורך המלחמות ולא לצורך השלטת סדר חברתי. על כן יש בזה מאיסת ה' המושיעם במלחמותיהם בכל עת הצורך, אך עזרתו מותנית בחזרתם בתשובה, כפי שהוכיח להם שמואל במעמד חידוש המלוכה (שמ"א יב).

ושוב אין צורך בעונש. הדרישות המופרזות של המלך מן העם, שהן עול כבוד מעולו של ה', לוחצות על העם, אך עזרת ה' מעול זה, בניגוד לעול האויבים, אינה מובטחת. לכן: וַיִּזְעַקְתֶּם בַּיּוֹם הַהוּא מִלִּפְנֵי מַלְפָּנֵי מַלְפָּנֵי אֲשֶׁר בְּחַרְתֶּם לָכֶם, וְלֹא יַעֲנֶה ה' אֶתְכֶם בַּיּוֹם הַהוּא (שמ"א ח: יח).

³ נוסף על זה, לפי חז"ל (תנחומא פינחס ז), לא נגזרה גזרת מתי מדבר על הנשים, שהרי לא היו בכלל "יוצאי צבא", והנשים המבוגרות בוודאי יכולות להיות נושאות הזיכרון הלאומי המדויק, ומשה אינו יכול לספר בפרשת דברים דבר שלא היה ולא נברא.

⁴ משפט המלך (שמ"א ח: יא-יז) מציג את הצדדים התובעניים של משטר מלוכני ומראה שאינו משטר רצוי לעם, שהרי העם קשה עורף ושונא מרות ושעבוד. משום כך הותיר ה' את משטר השופטים במשך מאות שנים, ולא משום שחשש לשלטונו.

⁵ עונש המרגלים עצמם חורג מזה. לפי רום מעלתם גודל חרפתם, על שלא מיצו דרגה זאת, והמוות נבחר מחיים במקרה כזה אף לפי מחשבתם. נוסף על זה, יש להם חטאים נוספים על חטאי העם: הוצאת דיבת הארץ משמעה חוסר אמונה בהבטחת ה', והסתת העם היא ניצול לרעה של מעמדם בעיניו.

² כדברי חז"ל במדרש (ספרי במדבר פח): "לָחֶם אֲבִירִים אֶכֶל אִישׁ" (תה' עח: כה) - לחם המובלע באיברים.

מכל מקום, שמואל מדגיש לאחר המלכת המלך שאין דבר העלול לפגוע בשלטונו של ה' על עמו. אדרבה, גם המלך יהיה בידי ה' כחומר ביד היוצר: "וְאִם הִרְעוּ תִרְעוּ גַם אַתֶּם גַּם מִלְּפָנֶיךָ תִּסְפוּ" (שמ"א יב:כה). על כן המסקנה המתבקשת היא: "אַךְ יִרְאוּ אֶת ה' וְעִבְדוּתְם אֹתוֹ בְּאֵמֶת בְּכֹל לְבַבְכֶם, כִּי יֵרְאוּ אֶת אֲשֶׁר הִגְדַּל עִמָּכֶם" (שמ"א יב:כד). מסקנה זו נכונה גם לאחר המתן המופלא של הבשר, גם לאחר שובם בשלום של שנים-עשר המרגלים ממסעם הארוך רב הסכנה,³ וגם בכל אחת מתחנות חייו המשמעותיות של עם ישראל בדרכו הארוכה.

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
 כתובתנו באינטרנט: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha/>

עורך: הרב ד"ר חיים טלבי
 עורך לשוני: ד"ר יחיאל קארה

³ ההשוואה לתסבוכת שנסתבכו בה מרגלי יהושע ביום הראשון של שליחותם, מעידה כמה מופלאה הייתה הצלחת שנים-עשר המרגלים, שפעלו בלא הפרעה במשך ארבעים יום.